

(1981) gyakran hiányzó mozaikjait a Fábry összegyűjtött írásai harmadik kötete helyesen és kellően egészíti ki. Aki ezután Fábry Zoltán életművével kíván foglalkozni – annak kezébe megalapozott biztonsággal lehet odaadni az összegyűjtött írások eddig, s bizvást ezután is megjelent, ill. megjelenő köteteit. Hiteles forrásként. Ez méltó Fábryhoz, ez maradandó emlékmű a kortársi utókor részéről. (Madách, 1980., 1981., ill. 1982.).

KOVÁCS GYŐZŐ

EGY ÚJABB ERDÉLYI TANULMÁNYKÖTET ROMÁNIÁBÓL

SŐNI PÁL: ÍRÓI ARCÉLEK

Amióta Illyés Gyula szép szavai nyomán megtanultuk, hogy „tizenöt millió magyarban” gondolkodjunk, kétszeres figyelemmel kísérfük, tanulmányozzuk a szomszéd országok magyar nyelvű irodalmát. Nemcsak a szépirodalmat, hanem a tanulmányköteteket is. Kiss Jenő és Székely János kötete után Sőni Pál könyvében már a harmadik olyan portrészorozatról számolhatunk be, amely seregszemlélt nyújt a romániai magyar nyelvű irodalom képviselőiről. Úgy látszik, a bizonyos mértékig belterjessé kényszerült romániai magyar irodalomban a tanulmány, az esszé, az íróportré az önszemlélet, önvizsgálat, öntudat-érzés sajátos műfajává vált. Nemcsak olyan szaktudósok művelik, mint Sőni, hanem költők, próza- és drámaírók is (Deák Tamás, Kiss Jenő, Székely János).

Sőni Pál (1917–1981) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar nyelv- és irodalomtudományi tanszékének előadó-tanára volt. Ő írta meg a romániai magyar irodalom történetét elsőként összefoglaló főiskolai tankönyvet (1969). Halála évében megjelent könyvében 26 kisebb-nagyobb tanulmány szerepel, széles írói skálát araszolva át. Modelljei között vannak általunk már rég ismertek (Áprilytól Kuncz Aladáron és Tamási Áronon át Szabédi Lászlóig). Másokkal csak az utóbbi években ismerkedtünk meg közelebről (Deák Tamás, Székely János), és vannak olyanok is, akikre most Sőni könyve hívja fel a figyelmünket (Sényi László, Tóth István, Simon Magda, Huszár Sándor, Tompa István, Varró Ilona). Az életből már eltávozottak, még öregkorukban is termékeny költők és a jövő ígéretei, a folyamatosság bizto-

sítékai. De nemcsak az írók listája változatos a kötetben, hanem a műfaji skála is. A szerző már a kötet címe alatt jelzi, hogy művében két-három lapos, a modellül választott írónak csak egy-két vonását felillantó miniatűr karcolatoktól tartalmaz esszéiken át egy-egy író pályavonalát vagy teljes arcképét felvázoló, irodalomtörténeti értékű tanulmányig sokféle értekező műfajjal találkozik az olvasó. Nem egy íróról két-három cikket is egybefoglal, különböző műfajokban (Nagy István, Karácsony Benő, Kuncz Aladár). Ez a vegyesség bizonyára csökkenti a kötetnek az irodalomtörténeti értékrendszerben való teljes felhasználhatóságát (akárcsak Kiss Jenő és Székely János gyűjteményeiét), viszont ugyanakkor növeli kellemesen változatos információértékét. Egyébként – egy Szabédi Lászlóról 1956-ban írt kis tanulmányon kívül – Sóni írásai 1965 és 79 között születtek, zömmel a 70-es évek elején.

Ami mindenekelőtt lenyűgözi az olvasót a kötetben, az a szerző irodalmi és szaktudományi tájékozottsága. Cikkeiben legalább ötven íróra-költőre történik valamilyen utalás – Marcus Aureliustól Sartre-ig, Victor Hugótól Salingerig, Voltaire-től Dürrenmattig, Babbitstól Kassáig. Nincs ebben semmi exhibicionizmus vagy tudás-fitogtatás: az utalások funkcionálisan illeszkednek a szövegekbe. Sóni szinte kifogyhatatlan a megállapításait alátámasztó idézetek, a szellemes asszociációk felsorakoztatásában. Szaktudományi vértetét pedig olyan esztétikusok, szociológusok, kritikusok félmjelzik, mint – Kosztolányi, Németh László, Szerb Antal, Féja Géza, Gaál Gábor, Sükösd Mihály, Győri János, Vita Zsigmond, Robotos Imre, Pomogáts Béla mellett – Lukács György, Saussure, Hankiss Elemér, George Steiner, Mac Luhan, M. Albérès, Umberto Eco, Roman Ingarden, Solomon Marcus, Ju. M. Rotman, Emil Steiger, Henri H. Stahl, Lucien Goldmann, Marcel Brion.

Ha megfigyeljük ezt a névsort: bőven szerepelnek benne a strukturalizmus képviselői. Igen: Sóni Pál irodalomszemléletére és műelemző módszereire erősen hatott a strukturalizmus elmélete és gyakorlata. Ez a megállapítás azonban csak több megszorítással érvényes. Először is a strukturalizmus korántsem egyirányúsította Sóni irodalomszemléletét, csak új szempontokkal gazdagította tanulmányozó műszereit, a hagyományos irodalomszemlélettel és módszerekkel vegyülve. Sőt: éppen az a sajátos benne, hogy míg egyéniség- és műmegközelítési módszereiben sokszor strukturalistának bizonyul, fő érdeklődési körét tekintve pedig az avantgarde törekvések szakértője, ugyanakkor ízlésében, értékrendszerében – ha nem is konzervatív, de józanul hagyományos. Az avantgarde-ban egyébként nem valami különálló iskolát vagy irányzatot lát, hanem általában a 20. századi újító törek-

véseket foglalja ebbe a fogalomba. Strukturálizmusa – ha szabad így mondanunk – „tárgyas”. Még strukturalista elemzései sem vesztek szem elől a mű eszmei tartalmát, sőt legtöbbször abban csúcsosodnak ki. Például azért közelíti meg Nagy Istvánnak az avantgarde-tól szubjektíve távolálló novelláit „a műelemzés mai, struktúrákra érzékenyebb eszközeivel”, mert így „talán fölébreszthetjük a bennük szunnyadó modern elemeket”, az avantgarde „beüteseit”. Az elemzés azonban végül is ebbe a megállapításba torkollik: „A két világháború közötti időszakban Nagy István legfőbb témája s közlése az öntudatra ébredés folyamata: az, hogy minden út a forradalomhoz vezet.” (174.) A strukturalista elemzés hasznát a Karácsony Benőnek sokszor szemére vetett cinizmussal kapcsolatban ezzel az elméleti alappal indokolja: „Mindez csak azt tanúsítja, mily kevéssé lehet valamilyen regény eszmeiségét, igazi közlését a benne megfogalmazott logikai propozíciók alapján meghatározni, illetve pusztán azokból kihámozni.” (82.) Nemeszser a strukturalizmus műszóinak és módszereinek csak annyi a többletértékük, hogy újszerűvé avatnak vagy kiegészítenek egy-egy íróra-költőre vonatkozó megállapításokat, amelyek a „hagyományos” irodalomelméleti vagy irodalomtörténeti nyelven már megfogalmazást kaptak.

Azokban a nagyobb arányú tanulmányokban, amelyekben a strukturalizmus eszközeit is felhasználja, Sóni fő erőssége a kiválasztott írói-költői egyéniségbe, belső világába való behatolás képessége. (Éppen az ő esszéinek olvasása közben értjük meg, hogy az írói alkatnak is van *struktúrája*.) A behatoláshoz először rendszerint megkeresi ennek az egyéniségnek legfőbb formateremtő, strukturális elemét, fő vonásait. Ilyen például Ligeti Ernőnél a groteszk, Tabéry Gézánál az ellentétek keveredése, Áprilynál a sors-élmény tragikum, Molter Károlynál a társadalmiság és „az őszinteség poézise”, Asztalos Istvánnál a derű mikroklimája, Bartalinnál „a vers és próza közötti ingamozgás”, Székely Jánosnál valami sajátos büntudat. Ezután elemről elemre, rétegről rétegre lefejt és megvizsgálja a struktúra összetevőit, mint hagymáról a kórszeleteket. Ez a módszere. Persze, ezen belül a strukturalizmustól megihletett más megoldásokat is alkalmaz. Például Kuncz Aladár *A fekete kolostorában* egyetlenegy alakon (Bistrán) mutatja végig, hogyan válik általa gazdagabbá a regény bonyolult struktúrája.

Ezekben a kisebb-nagyobb írásokban sokszor nem is az ragad meg a legjobban, *amit* a szerzőjük mond, hanem *ahogyan* mondja. Három szempontból is. Először is igen eredetiek és érdekesek azok a szempontok, *ötletek*, amelyeket esszéin végigvezet. Másodsorú izgalmas az az *út*, az a *mód*, ahogyan behatol egy írói életmű, egyéniség vagy egyetlen műalkotás belső világába, misztériumaiba. S végül élvezzük *stílusát*,

előadásmódját, amelynek sajátossága – és egyben értéke –, hogy leg-
elvontabb megfigyeléseit és tudományos elemzéseit is plasztikus, kép-
szerű, helyenként szinte költőien metaforikus köntösbe tudja öltöz-
tetni. Nemhiába éppen az erdélyi magyar irodalmi életben tapasztal-
hatjuk azt a már említett jelenséget, hogy a legtöbb szépíró kritikákat is
ír, a „hivatásos” kritikusok viszont – ha másban nem, hát a nyelvben, a
kifejezőmódban – szinte versenyre kelnek a szépírókkal. Tudjuk, hogy
a metaforikus esszéstílus az 1930-as évek divatja volt, és ma már szinte
idejétmúltnak számít. Sőni esszéit olvasva, mégis igazat kell adnunk
neki, amikor – Kiss Jenő versei ürügyén – védi, nemegyszer szüksé-
gesnek tartja a versben a szép képet, a stílusban a szemléletességet. Sőni
nem egy írásműve képmetaforák áradó sorozatára épül. Például Molter
Károlyról csak két oldalt ír, de az csupa kép, – mint egy költemény. Az
egyik fiatal prózaíró, Tompa István írói világában az idősíkok egy-
másbafonódását így jellemzi: „. . . regénye egy Velence-szerű konstruk-
ció az emlékek vizén, hol a jelen [mint idősík] szárazföld körülfonja a
múlt emlékeit, szigorú csatornarendszereibe tereli, hidakkal átíveli
azokat, és nem hiányzik a Sóhajok hídja sem . . .” (245.) Egy másik
kép, indokolt elemzés végén, kritikaként: „a nyelv csak *köntöse*, nem
teste a műnek”. (247.)

Éppen ezzel a metafora-technikával tud Sőni tapintatosan, szinte
furfangosan *bírálni*, értékelni is, olykor a saját régibb értékítéleteit
is korigálva. „. . . tudva tudjuk: a normatív kritika ideje lejárt” – írja
(243.); de művéhez nemegyszer éppen az értékelés ad hozzá irodalom-
történeti érdeket. Például Szántó Györgyről elismeri, hogy „élet-
művének irodalomtörténeti értékelése voltaképpen még nyitott
kérdés” (72.); de vitathatatlan írói kvalitásainak tartja rendkívül ter-
mékeny fantáziáját és ebből eredő hatalmas mesélőerejét, stílusának
plaszticitását. Viszont szemére veti gyakori stíluspongolyosságát, nem-
egyszer rutinos szónoki fordulatait, alakjainak lélektani sekélyességét és
művészetének a 30-as/40-es években bekövetkezett hígulását. Ugyanígy
mutatja be Molter Károly, a drámaíró Deák Tamás vagy akár Tamási
Áron gyengéit is. Bár elismeréssel szól a fiatal írókról-költőkről is, és –
ismétlem – a hagyományos irodalomban is az avantgarde nyomokat
kutatja és méltányolja –, szinte tiszteletre méltó tapintattal és meg-
értéssel kezeli nemcsak a 70–80 éves költők új teljesítményeit, „ősz-
két”, hanem – „idegeinkben a modernség csupa vad szédületével és
csupa vak megingásával” – a logikai alapú, formában is kristályos
hagyományos költészetet is. Jellemző, hogy éppen az akkor közel 60
éves Kiss Jenőről vallja: „a maiak, a mieink közül az ő gondolatvilága áll
hozzám legközelebb”. (202.)

Sóni Pál, akárcsak erdélyi esszéíró társai, aligha a végleges irodalomtörténeti lezárás igényével írta meg esszéinek legnagyobb részét. Tanulmánykötete azonban vegyességében is egy igen művelt, nagy tájékozottságú, változatos módszerekkel és szempontokkal operáló, egyéni stílusú szaktudós hozzájárulásával újabb, értékes adalékokat nyújthat az erdélyi magyar irodalom tudományos feltérképezéséhez. (Kriterion, 1981.)

MAKAY GUSZTÁV

JÉKELY ZOLTÁN: A BÁRÁNY VÉRE

Kosztolányi Abécé-jének kapcsán írja Jékely, hogy „A nagy írók szellemi hagyatékában könyvtárpolcon utolsó, de érdekesség szerint bizonyos első helyet foglalnak el a 'paralipomenák'” (186). *A Bárány Vére* is efféle paralipomenák foglalat, „szellemi forgácsoknak, nagy művek lepattozott szilánkjainak” gyűjteménye, értékes hozzájárulás ama hiátus betöltéséhez, mely „alkotó és közönség között” (186.) a közvetítés különféle kísérletei ellenére megmarad. A kötet ciklusai az esszéíró és publicista költő világának, érdeklődésének négy égtáját jelképezik: az első kettő a világirodalom „állócsillagaira” és az oltalmazó régebbi magyar mesterekre figyelő poeta doctust mutatja be, a harmadik és a negyedik a „bogánccs és babér” közt küszködő kortársak teljesítményének értelmezőjét és kritikáját, valamint a személyes élmények, utazások, életszerű megfigyelések érzékeny megörökítőjét, a virtuális naplóíró. A többnyire komoly műgonddal készített cikkek legnagyobb része 1936 és 1946 között keletkezett, amit a fiatalság tájékozódásosztónén, a francia- és olaszországi utak élménygazdagságán kívül a kolozsvári esztendőik rendszeres újságírói munkája is magyaráz; az ötvenes és hatvanas években e kispörzák háttérbe szorulnak Jékely pályáján, de a hetvenesekben ismét megszorodnak az alkalmak, és a költő kedve is föltámad a műfaj gyakorlására.

Irodalomszemléletének kulcsfogalmai közül mindenekelőtt a *mítosz* egyéni arculatú értelmezése érdemel figyelmet. Az irodalom remekiei „az emberiség mítoszainak több ezer éves vonulatába” igazodnak be (37–8.), a költő mitológiává „bűbájlja” az életet (49.), a hősök jelképekké, a művek időtlen, „örök érvényű . . . példázatokká” nőnek (38.). Az alaptörténetek, a legendák az „emberiség mítosztermő őskorának” letéteményesei (76.), de később is előfordul, hogy „valakiből, régi törvények szerint, legenda lesz még életében, s aztán . . . tovább él nemze-